

Genopdagelsen af politik som skabelsen af det gode samfund

Kapitel i Erik Christensen: Nye Værdier i politik og samfund. Paradigmeskift og kulturbrydninger. Hovedland 1990. s. 132-154.

Erik Christensen

Indledning

Hvad der i et givet samfund anses for at være politisk, er naturligvis præget af det pågældende samfunds aktuelle problemer. Politik har altid været en meget situationsbestemt og praktisk aktivitet, der har haft med styringen af samfundet at gøre. Det udelukker ikke, at man godt kan danne sig nogle mere almene forestillinger om, hvad politik er, der går ud over en bestemt samfundstype.

Abstrakt og analytisk set har mennesker altid befundet sig i og været bundet sammen i tre forskellige typer af relationer i et samfund: 1. Tvangsrelationer 2. Bytte-relationer og 3. Integrations-relationer. Tvang bygger på truslen om straf. Bytte bygger på appellen til egeninteressen, og integration bygger på lysten og evnen til at identificere og forbinde sig med andre mennesker.

I førmoderne samfund var disse relationer tættere sammenvævede, og der var ikke en så skarp institutionel adskillelse mellem disse relationer som i de moderne samfund. Det betød, at politik blev opfattet meget bredt, og at politik først og fremmest blev set ud fra et integrationsaspekt. Det ligger i den aristoteliske opfattelse af politik som skabelse af det gode samfund.

I moderne samfund er der sket en adskillelse og selvstændiggørelse af disse tre relationer, igennem dannelsen af en politisk, økonomisk og social sfære (det civile samfund). Fremvæksten af en kapitalistisk markedsøkonomi og en national retsstat var komplementære økonomiske og politiske processer.

Selvstændiggørelsen af økonomien var betinget af dannelsen af en nationalstat, der sikrede og regulerede ejendoms- og markedsforholdene, og omvendt blev nødvendigheden af et centraliseret statsapparat fremtvunget af markedssamfundets udbredelse og behov.

Det har betydet, at politik i moderne tid især er blevet forstået som en interessebestemt adfærd i forhold til markedssamfundet. Politikens mere almene integrative aspekt blev fortrængt. Som tidligere beskrevet blev mennesket ved det kapitalistiske industrisamfunds dannelse til et rationelt egoistisk behovsvæsen, og man fik en ny utilitaristisk samfundsmoral (nyttemoral), der sagde, at det gode var det nyttige, hvilket var ensbetydende med det at forfølge sin egeninteresse.

I det borgerlige samfund udkrystalliserede der sig to hovedopfattelser af politik, der begge byggede på den nye økonomiske interesseopfattelse. I den liberale opfattelse blev politikens mål at skabe den størst mulige nytte for det størst mulige antal. Det skete ved, at menneskene fik lov til at forfølge deres egoistiske økonomiske interesser på et marked, og staten indrettede sine aktiviteter efter at sikre, korrigere og udvikle dette marked.

I den marxistiske opfattelse blev politik derimod set ud fra en klasseinteresse betragtning, hvor politikens mål var nedbrydning af den borgerlige klasses dominans (i staten) og sikring af arbejderklassens interesser (der blev sat lig med hele menneskehedens interesser). Det blev forstået som deres overtagelse af magten over den materielle produktionsproces, en demokratisering af økonomien.

I de sidste 20 år er der sket en både praktisk og teoretisk genopdagelse af en politikforståelse, der ikke er knyttet til interessebestemt adfærd i forhold til det kapitalistiske marked og den moderne stat. I en række af de nye sociale bevægelser mest markant i kvinde- og miljøbevægelsen og hos enkelte politiske filosoffer, der har brudt både med en liberalistisk og en marxistisk politikforståelse, finder man elementer til en alternativ politikopfattelse, der bygger på en integrationssynsvinkel og forstår politik ud fra det civile samfund.

Politik bliver her ikke forstået som et middel i forhold til økonomien, men et mål i sig selv, nemlig skabelsen af en offentlighed, hvis mål er etablering af en dialog, der skaber nye identiteter. Det er

min påstand, at denne politikforståelse vil blive stadig mere fremtrædende i takt med, at vi bevæger os ind i et postindustrielt informationssamfund.

Denne politikforståelse har mange lighedspunkter med den klassiske græske, aristoteliske forståelse af politik som skabelse af det gode samfund. I den finder man formuleret fundamentale spørgsmål og begreber, der stadig har stor betydning for, hvorledes vi opfatter samfund og politik i dag i den vestlige verden. Hermed er ikke sagt, at svaret på vores problemer med at forstå politik ligger gemt her. Traditioner kan og skal aldrig reproducere. Men en bearbejdning og bevidstgørelse af traditioner er ofte forudsætningen for at skabe nye og bedre forståelser.

Det følgende vil bestå i skitsering af nogle hovedtraditioner i den vestlige politikforståelse, så den aktuelle genopdagelse af den klassiske politikforståelse kan sættes i relief. Et alternativt politikbegreb, der entydigt knytter an til en aristotelisk praksis-opfattelse, må i det moderne samfund nødvendigvis forekomme snæver. Politik må i dag beskrives som et fænomen med flere selvstændige dimensioner, en tvangsdimension, en bytte- og fordelingsdimension og en integrationsdimension.

I min fremhævelse af den undertrykte integrationsdimension ligger derfor ikke en benægtelse af, at de andre dimensioner som især indfanges i de dominerende politikforståelser, ikke kan være relevante for en beskrivelse og forståelse af mange politiske fænomener, men kun at de er utilstrækkelige, og en påstand om at politikens integrative dimension er den grundlæggende i forhold til de andre.

Ved overgangen til det industrielle samfund trådte politikens magt- og tvangsaspekt klart frem som en selvstændig dimension. I det industrielle samfund har politikens interesse- og bytteaspekt domineret forståelsen. I dag hvor vi er ved at tage de første skridt ind i et postindustrielt samfund, er integrationsaspektet blevet synligt, som det kommende dominerende lag i et politisk paradigme for fremtiden.

Den aristoteliske opfattelse af politik

I den græske bystat (polis) blev politik betragtet som en integreret del af det menneskelige samliv. Den græske filosof Aristoteles (384 f.K. – 322 f.K.) så politik som en del af etikken. Politikken blev set som etikkens forsættelse med andre midler.²

Aristoteles beskrev den politiske aktivitet som en praxis dvs., som en aktivitet, der er et mål i sig selv, i modsætning til poesis, dvs. en adfærd, som har sit mål i noget, der er forskelligt fra selve adfærden. Mennesket var et politisk dyr (zoon politikon), der kun kunne realisere sig i fællesskabet.

Politik blev hos Aristoteles en form for samfundsmæssig dydslære, hvis mål er opstilling af betingelser for udvikling af menneskets karakter til sit egentlige formål (telos), hvilket kun kunne ske i polis. Politik blev derved ensbetydende med skabelsen af det gode samfund.

I Aristoteles tænkning indtog arbejdet ikke nogen fremtrædende plads i den menneskelige livsudfoldelse. Arbejdet var ikke med til at danne og udvikle mennesket, som det blev hos den tyske filosof og økonom Karl Marx (1818-1883). Arbejdet blev kun betragtet som poesis, en aktivitet der var til for et højere formåls skyld i det aristoteliske værdihierarki. Arbejde var til for fritidens skyld, ligesom krig kun var nødvendig for fredens skyld. Politik var derfor for borgere, der havde fritid og ikke for folk, der arbejdede (håndværkere, handelsmænd og jordbrugere). Legemligt arbejde blev i den græske bystat identificeret med slavearbejde. Borgeren var hævet over det, og udviklede sig igennem politik, videnskab og kunst.

Når Aristoteles foretog denne rangorden mellem arbejde og politik hang det sammen med hans generelle filosofi og menneskesyn. Fornuft, vaner og naturen var med til at gøre mennesker gode, men fornuften stod over de andre. I en inddeling af videnskaberne skelnede Aristoteles derfor mellem de teoretiske discipliner (ontologien, naturfilosofien, og matematikken), de praktiske discipliner (etikken og politikken) og endelig de poetiske discipliner, hvortil hørte tale- og digtekunsten.

Mellem disse discipliner eksisterede en bestemt rangorden, således at forstå, at teori blev anset for en højere beskæftigelse end praksis, der igen stod højere end poesis. En sådan hierarkisk tænkning

omkring mennesket og dets handlinger, der var karakteristisk for den græske filosofiske tænkning, har været med til at præge hele den vestlige kulturs syn på menneskelige aktiviteter, hvor intellektuelt, åndeligt arbejde ofte både teoretisk og praktisk er blevet anset for mere værdifuldt end både politisk og praktisk, legemligt arbejde.

I middelalderen videreførte den italienske filosof og teolog Thomas Aquinas (1225-1274) nogle af Aristoteles' antagelser om politikens væsen. Han definerede også mennesket som et fællesskabsvæsen, men kaldte det ikke et "politisk dyr" som Aristoteles, men et "samfundsdyr", "animale sociale".³ Han levede i middelalderen og beskrev derfor ikke fællesskabet som en polis (bystat), men talte om et samfund (societas). På samme måde som for Aristoteles var politikens formål skabelsen af det gode samfund, der var ensbetydende med et med et liv i dyd.

Men Thomas Aquinas var også med til at videreudvikle Aristoteles' politikopfattelse. I modsætning til Aristoteles begrundede han politikken direkte i naturen. Aristoteles havde ikke klart skelnet mellem samfund og stat. En sådan skelnen blev tydeligere hos Thomas Aquinas uden at det betød, at sammenhængen mellem etik og politik gik tabt. Men det indebar en udvidet forståelse af politikens formål. Overordnet var målet stadig skabelsen af det gode samfund i overensstemmelse med Guds lov, men det blev derudover også opretholdelse af et politisk herredømme, der kunne sikre ordnede forhold i samfundet. Kimen til at se et ledelses- og styringsaspektet som et selvstændigt moment i den politiske virksomhed var dermed lagt.

Den machiavellistiske opfattelse af politik

Et radikalt brud med den aristoteliske opfattelse af politik skete med den italienske statsmand og politiske tænker Niccolò Machiavelli (1469-1527) i renæssancen.⁴

Det var Machiavellis egne erfaringer med de italienske småstaters krig og rivalisering, der tvang ham til at filosofere over minimumsbetingelserne for opretholdelse af en stabil fyrstelig magtstruktur. Det politiske hovedproblem var ikke at skabe et godt samfund, men hvorledes man kunne undgå det anarki og kaos, som truede de italienske bystater og dets indbyggere. Machiavelli lagde derved grunden til den såkaldte "realistiske" opfattelse af politik. Han så en stor forskel på den måde, mennesker faktisk levede på, og den måde de sagde, de burde leve. Der kan være stor

forskel på at leve rigtigt og at overleve, og for Machiavelli var det vigtigere at overleve end at leve rigtigt. Derfor måtte fyrsterne, hvis de skulle overleve også lære at være “onde”, hvis det var nødvendigt for at overleve.

Politik var spørgsmålet om fyrstens mulighed for at kontrollere og styre borgerne, så staten kunne overleve. Politik blev derved gjort til et strategisk spørgsmål om kamp om magten uafhængig af enhver etisk binding. Politik fik i denne opfattelse i sidste instans en tæt sammenhæng med krig og voldsudøvelse, og kan derfor ses som krigens fortsættelse med andre midler. Politik blev et teknisk håndværk, der angav nogle regler for betingelserne for en stats overlevelse, og hvorledes man kunne opretholde og bevare magten for en fyrste. Det er indholdet i Machiavellis lille berømte bog “Fyrsten”.⁵

Politik blev derved gjort til noget mere minimalt end at skabe betingelserne for et godt liv. Moral og religion kunne for Machiavelli være gode nok, men blev i politisk sammenhæng kun set som instrumenter for opretholdelsen af den politiske magt.

Politik gik med Machiavelli fra at være betragtet som en praxis, et mål i sig selv, til at blive betragtet som poesis, noget instrumentelt. Etikken og moralen blev løsrevet fra politikken, hvor det før var blevet set som intimt sammenvævet. I Aristoteles’ forståelsesramme var det utænkeligt at se konflikter mellem individ og samfund. Nu blev dette forhold problematisk. Hvor enheden mellem individ og samfund tidligere var blevet legitimeret religiøst, måtte man nu finde helt nye begrundelser og forklaringer af samfundets sammenhængskraft og statens forhold til individerne.

Hobbes’ nye politiske videnskab

Ændringen i opfattelsen af politik var også knyttet sammen med hele den nye naturvidenskabelige tænkemådes fremmarch. Selvom Machiavelli havde brudt afgørende med den græske og middelalderlige opfattelse af politikken som en lære om udviklingen af samfundsdyder, var det ikke ham, der i mere snæver erkendelsesteoretisk forstand lagde grunden for udviklingen af en ny politisk videnskab. Det skete først med engelske filosof og politiske teoretiker Thomas Hobbes (1588- 1679) “Leviathan”.⁶

Hvor mennesket i middelalderen blev set som organisk indvævet i en kosmisk verdensorden, blev det i renæssancen løsrevet herfra. Teoretisk var man derfor nødt til at forankre og legitimere politikken anderledes.⁷

I en første fase forsøgte nogle samfundsfilosoffer at forankre de moralske og politiske normer i naturen. Det er Machiavelli et eksempel på. Han anså mennesket for et egoistisk væsen uden nogen grænser for materielle behov. Det skabte grundlaget for konflikter og dannelsen af en stat, der skulle sikre orden og overlevelse. I en anden fase, hvor et borgerligt kapitalistisk samfund var ved at vokse frem, skete der en ændring i politikens forankring.

Her er Hobbes den teoretiske foregangsmand for at begrunde samfundet i en kontrakt. Hobbes så ligesom Machiavelli, at mennesket var drevet af en egoistisk selvopholdelsesdrift. Men inspireret af den moderne naturvidenskab opstillede han en slags tankeeksperiment og forklarede samfundets dannelse som en kontraktindgåelse. Opfattelsen af samfundet blev derved løsrevet fra naturen.

I naturtilstanden, som ikke er tænkt som en forhistorisk tilstand, herskede alles kamp mod alle. Frygt og oplyst egeninteresse tvang imidlertid menneskene til at indgå en kontrakt, hvor staten (suverænen) blev dannet, og hvor samfundsmedlemmerne overlod al magtudøvelse til et statsoverhoved. Individet havde dermed opnået at komme til at leve i et trygt samfund, inden for hvilket det kunne få lov til at følge sine egne interesser, der dog samtidig var begrænset af suverænenes rettigheder.

Det karakteristiske for Hobbes' politiske filosofi var den nye naturvidenskabelige, mekaniske betragtningsmådes anvendelse på samfundslivet og politikens område. I ren form fremlagde han et materialistisk, deterministisk og antiteleologisk syn på samfundet. Helheden (samfundet) forstås ud fra delene (individet) og dets egenskaber. For individet er de drivende kræfter selvopretholdelse, frygt og fornuft.

Fornuften sikrer, at individerne afstemmer deres egeninteresser i en samfundskontrakt, der konstituerer en stat, som må være i besiddelse af al magt for at opretholde ro og orden. Hobbes taler om, at magten må samles i en suveræn. Men om det skulle ske igennem en konge, et parlament var

underordnet. Konkret kom Hobbes imidlertid til at stå som en der legitimerede en enevældig absolutisme.

Den klassiske liberale politikopfattelse

Den klassiske liberale politiske teori er en videreførelse af Hobbes' politiske kontraktteori. Politikken har et naturretligt grundlag, hvor hvert individ har en række rettigheder, som det søger at få staten til at beskytte. Dette grundmotiv i klassisk liberal politikforståelse findes bl.a. udtrykt hos den engelske filosof John Locke (1632-1704), hvor politik beskrives som statslig beskyttelse af "liv, ejendom og velfærd".⁸

Staten er dannet af borgerne igennem en kontrakt, der giver staten en betinget og begrænset magt til at beskytte deres naturretigheder. Individet eksisterer før staten, og staten eksisterer for individernes skyld.

Det, der optog de liberale teoretikere, var opgøret med det tidligere feudale samfund og det nye kapitalistiske samfunds konsolidering. Hvorledes undgik man en for stærk stat (et nyt politisk tyranni), og hvorledes kunne man sikre borgerrettighederne og her specielt ejendomsrettens beskyttelse i forhold til staten? Det kunne ske igennem en retsliggørelse af politikken. Misbrug af magt kunne begrænses igennem skabelse af en retsstat. Det betød, at statsmagten blev bundet af loven, og at statsmagten blev delt. Borgerne var dermed sikret mod magtmisbrug, og der var skabt en juridisk lighed for loven.

Men lighed blev i den tidlige liberale teori ikke opfattet som generel lighed, men som modsætning til den feudale standsopfattelse baseret på fødsel og offentlige privilegier. Den centrale politiske kamp stod imellem det fremvoksende borgerskab og dele af aristokratiet og gjaldt skabelsen af en borgerlig retsstat, skabelsen af nogle politiske borgerrettigheder, der på den ene side skulle beskytte individet over for staten og samtidig skabe rum for udvikling af en demokratisk borgerlig offentlighed.⁹

Det er i den fase, at den liberale politiske ideologi fejrede sine store triumfer som politisk mobiliseringsideologi. De politiske liberalister førte i de fleste lande sammen med den spæde

arbejderbevægelse en forfatningskamp, hvor man forsøgte at udvikle og legitimere indførelsen af et borgerligt demokrati. Forskellen mellem højre og venstre i det politiske univers i denne periode kom til at gå mellem et venstre, der gik ind for en universalisering af de borgerlige politiske rettigheder til alle grupper i samfundet, mens højre var dem, der gik ind for bevarelse af nogle privilegier. Politik fik derfor i den periode en meget juridisk, forfatningsorienteret form, hvilket også afspejlede sig i udviklingen af den politiske videnskab ved universiteterne, hvor opfattelsen af politik var statslig-institutionel.

Den økonomiske liberale politikopfattelse

Senere liberalister forlod naturretstankegangen og knyttede i stedet forståelsen af både økonomi og politik til et individuelt nyttesynspunkt (utilitarisme). Den engelske filosof Jeremy Bentham (1748-1832) var en af dem, som mest klart forsøgte at opstille en liberal politisk teori, der byggede på et nyttesynspunkt. For ham at se burde samfundet styres efter et meget enkelt princip, lystprincippet.

Ud over at opstille profitkalkyler i økonomien kunne man opstille en mere generel lystkalkyle både for det enkelte menneske og for samfundet som helhed.¹⁰ Derved opstod en tradition i liberal politik for en økonomistisk forståelse og reduktion af politikken. Politik blev set som noget afledt i forhold til den økonomiske aktivitet.

Den canadiske politolog og filosof C. B. Macpherson (1911-1987) har vist, hvorledes liberal politik, der tænkes ud fra en økonomisk markedsfigur, er forbundet med et bestemt menneske- og samfundssyn, som Macpherson kalder “possessive” (“besiddende” eller “knyttet til ejendom”).¹¹

Individet antages at være en besiddende (“possessive”) ejer af sin egen person og egenskaber, som det ikke skylder samfundet noget for. Samfundet antages at bestå af uafhængige varebesiddere uden fælles mål og gensidighed. I denne liberale politikopfattelse reduceres sociale relationer derved til rene markedsrelationer, og politikens formål bliver udelukkende at legitimere markedsrelationen. Tilsvarende bliver den liberalistiske pluralismeopfattelse også udledt af den økonomiske markedsmodel, hvor bl.a. partiledere ses som politiske producenter, og vælgerne som forbrugere, hvor vælgernes opgave ikke direkte er at være med til at bestemme udformningen af de politiske varer, men kun at vælge imellem dem.

Overfor en sådan “possessive” individualisme og pluralisme stiller Macpherson en “developmental” individualisme og pluralisme, som han finder støtte for hos en socialliberal, tænker som John Stuart Mill (1806-1873). For Macpherson er det væsentligt at skelne mellem et markedssamfund og et demokratisk samfund. De liberale overser, at der i markedsrelationen, hvor menneskelig arbejdskraft optræder som en vare, også er indbygget en magtrelation. Ved at være tvunget til at sælge sin arbejdskraft sker en afhændelse af individets magt. Man afhænder dermed nogle af sine produktive evner, og mister nogle muligheder for selvudvikling. Derfor er der forskel på at legitimere et markedssamfund og legitimere et demokratisk samfund.

I moderne politisk liberal teori genfinder man lignende ræsonnementer i det, der kaldes “public choice” teorier.¹² Her forsøger man at overføre begrebet “economic man” til det politiske område. Disse teoriretninger har i de senere år vundet stigende indpas i politologien i takt med den politiske højre bølge. Deres filosofiske grundlag er to gamle utilitaristiske grundpræmisser:¹³

Hvad der er bedst for samfundet, er ikke andet end summen af, hvad der er bedst for individerne. Hvad der er bedst for individerne, kan kun forstås af individerne selv. Teoretisk er et sådant standpunkt udtryk for en metodologisk individualisme: Samfundet må forstås ud fra individerne, og alt samfundsmæssigt skal kunne føres tilbage til individerne. En sådan liberal politikforståelse er et forsøg på at skabe en parallelitet og funktionalitet mellem det økonomiske marked og det politiske forum. Den politiske handling forstås grundlæggende som en privat individuel handling, der forfølger egeninteresser. Målet i politikken er opnåelsen af et optimalt kompromis mellem givne, modsatrettede private interesser. Politik får derved en rent instrumentel karakter som værende spørgsmål om aggregering af individuelle beslutninger, hvor målene for politik også tit kun defineres i økonomiske termer.

Den marxistiske opfattelse af politik

For Marx var arbejdet konstituerende for mennesket som samfundsvæsen. Det betød, at politik måtte ses i forhold til magtforholdene i samfundets produktionsproces. I modsætning til de liberale politiske ideer mente Marx ikke, at man kunne tale om nogle almene menneskerettigheder. De rettigheder, man talte om i det borgerlige samfund, skulle ses i forhold til den kapitalistiske

produktionsproces, og var på Marx' tid især forbeholdt borgerskabet, for hvem ejendomsretten var central.

Det betød, at der eksisterede en modsætning mellem stat og samfund, der viste sig som en spaltning i det enkelte menneske mellem den offentlige statsborgerrolle og den private samfundsborgerrolle, hvor staten blev et middel for den økonomiske, egoistiske samfundsborger. Staten blev set som en afspejling af magtforholdene i økonomien. Derfor talte Marx i Det kommunistiske Manifest om den moderne statsmagt som "et udvalg, der varetager bourgeoisiets fællesanliggender".¹⁴

Det er derfor logisk, at Marx taler om politikkenes ophævelse eller statens bortdøen i det kommunistiske samfund. Efter en revolution, der ophæver den private ejendomsret fjernes grundlaget for statens eksistens, idet "politisk magt i egentlig betydning er en klasses organiserede magt til at undertrykke en anden med".¹⁵ "

Man kan her se en ejendommelig parallel i den liberale og den marxistiske teoris syn på det industrielle samfund. Begge teorier så samfundet ud fra ét dominerende organisationsprincip i økonomien. For liberalisterne var det "den usynlige hånd", konkurrencen, der konstituerede det sociale liv, gav samfundet sammenhængskraft, mens det for Marx var "kapitalen" som socialt fænomen, der var samfundets konstitutionsfaktor. Og i begge teorier opstillede man utopier, der betød en egentlig ophævelse af politikken. I den liberale politiske teori blev magten og politikken ophævet ved at blive gjort til ret, og i den marxistiske utopi om et kommunistisk samfund blev politikken gjort til ren administration, som den tyske socialistiske teoretiker Friedrich Engels (1820-1895) og den russiske socialistiske teoretiker Vladimir Lenin (1870-1924) talte om.

En svaghed i Marx' analyse af det borgerlige samfund var, at han næsten ignorerede betydningen af det, der senere er blevet kaldt det civile samfund. Ligesom staten blev set som skabt af de nye kapitalistiske klasseforhold, blev den sociale struktur (det civile samfund) betragtet som noget afledt i forhold til produktionsforholdene som værende uden en selvstændig autonomi. Det civile samfund var for Marx snarere et produkt af de nye klasseforhold, end den sociale struktur var producent af det nye borgerlige samfund. En sådan antagelse er problematisk, idet nyere socialhistorie viser, at den sociale struktur i middelalderens byer var betydningsfuld for hele den økonomiske og politiske udvikling i det borgerlige samfund.¹⁶

Marx' politikforståelse stod i modsætning til både en aristotelisk og en liberal tradition ved at knytte politik til spørgsmålet om kontrol med den materielle produktionsproces. Han kan ses som værende i forlængelse af Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), som en viderefører af en republikansk tradition, der var optaget af skabelse af et demokratisk medborgerskab, hvor Marx' bidrag var at argumentere for, at den demokratiske kontrol med samfundet blev udvidet til at omfatte det socialt nødvendige arbejde, at skabe en fuldstændig demokratisering af økonomien.¹⁷

Udvikling i arbejderbevægelsens politikopfattelse: Fra herredømme til fordeling

Da et borgerligt demokrati først var blevet institutionaliseret og de liberale politiske ideer delvis havde sejret, ændrede den politiske kamp selvfølgelig karakter. Hovedmodsatningen kom nu til at stå mellem borgerskabet og en fremvoksende arbejderklasse, mellem de to store ideologier, liberalismen og socialismen.

Store dele af arbejderbevægelsen var præget af socialistiske og marxistiske ideer om samfundet frem til 1. verdenskrig. Målet for arbejderbevægelsen var ikke blot at få indflydelse i det borgerlige samfund, men var skabelsen af et helt nyt samfund uden udbytning, således som Marx bl.a. havde formuleret den kommunistiske utopi.

Den tyske politolog Joachim Raschke (1938 -) har om den periode sagt, at der eksisterede et "herredømmeparadigme" i politikken, fordi arbejderbevægelsen satte spørgsmålet om det politiske herredømme på dagsordenen i sin politiske kamp.¹⁸

Men det ejendommelige var, at mange liberale og socialister var lige økonomistiske i deres politikopfattelse, idet de var enige om, at politikens opgave var en udvikling af produktivkræfterne. Forskellen bestod i, at de borgerlige ville fastholde den privatkapitalistiske struktur, mens arbejderbevægelsen mente, at en udvikling af produktivkræfterne nødvendigvis medførte et sammenbrud af det kapitalistiske system i sammenhæng med arbejderbevægelsens krav om en socialisering af produktionen.

Efter 1. verdenskrig blev store dele af arbejderbevægelsen i de fleste vesteuropæiske lande i stigende grad integrerede i de bestående kapitalistiske samfund dels igennem opbygningen af korporative strukturer på arbejdsmarkedet dels igennem regeringsdeltagelse. Disse tendenser blev forstærket under 1930'ernes krise, der betød et stigende engagement i økonomien fra statens side, hvorved grundlaget for velfærdsstaten blev skabt.

Da arbejderbevægelsen både praktisk og teoretisk anerkendte de grundlæggende samfundsinstitutioners legitimitet skiftede det politiske paradigme fra at være et "herredømmeparadigme" til et "fordelingsparadigme". Politik kom nu ikke længere til at dreje sig om diskussion og forsøg på at ændre de grundlæggende samfundsstrukturer, men mere omfordelingen af de samfundsmæssige værdier. I første omgang gjaldt det de økonomiske værdier, siden de sociale, uddannelsesmæssige og kulturelle goder. Denne fordelingskamp blev ført igennem arbejderbevægelsens forskellige organisationer, fagbevægelse og det politiske parti (Socialdemokratiet), der blev indrettet efter at opnå så stor som mulig indflydelse i det opbyggede institutionelle system. Politikens form og indhold hang sammen.

Det var imidlertid først i den velfærdsstat, der blev skabt efter 2. verdenskrig, at det nye politiske "fordelingsparadigme" trådte tydeligt frem. Mellem samfundets hovedklasser blev man enige om at sætte den økonomiske vækst som øverste mål for den statslige aktivitet, hvorefter den politiske kamp først og fremmest kom til at bestå i fordelingen mellem løn og profit, samt fordelingen af skatter og goder skabt igennem den offentlige sektor.

Opbygningen af velfærdssamfundet foregik især som en konsekvens af opkomsten af nye samfundsmæssige problemer og pres for en løsning af disse fra arbejderbevægelsens side. Man kan sige, at arbejderbevægelsen udvidede kampen for borgerrettighederne fra det politiske til det sociale område ved at kræve en sikring af en vis social minimumsstandard.

Kravet om lighed, der var startet som et krav om en vis juridisk sikring af nogle fundamentale menneskerettigheder over for staten og siden blev udvidet til krav om lige politisk deltagelse, blev i velfærdssamfundet videreført af arbejderbevægelsen til krav om lige adgang til sociale, uddannelsesmæssige og kulturelle goder i samfundet.¹⁹

De nye sociale bevægelser genopdagelse af glemte dimensioner i politikken

I slutningen af 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne kom velfærdsstaterne i en række højtudviklede vestlige lande i krise. For første gang i en lang årrække oplevede man økonomiske tilbageslag. Ligeledes begyndte en række negative sociale og økologiske konsekvenser af den økonomiske vækst at vise sig. Velfærdssamfundet begyndte at blive udsat for kritik fra nye sider.

På den ene side blev det klart for stadig flere, at velfærdsstaten ikke havde indfriet alle de løfter, der havde ligget i det socialdemokratiske projekt. Der var nok sket en generel levestandardsforbedring, men den var ikke blevet forbundet med en større samfundsmæssig lighed af betydning.

Tilfredsheden og livskvaliteten var efter manges mening heller ikke uden videre steget. På den anden side kom velfærdsstaten i begyndelsen af 1970'erne ind i noget af en politisk legitimationskrise på grund af de meget høje skatter. Mange følte et misforhold mellem skatternes højde og nytten af de forskellige offentlige serviceydelser. Fordelingspolitikken synes at have nogle grænser.

I denne krisesituation opstod en række nye sociale bevægelser, miljø-, kvinde- og lokalsamfundsbevægelser, som indeholdt kimene til et nyt politisk paradigme, som kan kaldes "livsformsparadigmet"²⁰ i modsætning til et "levestandardparadigme".

I velfærdssamfundets glansperiode i slutningen af 1960'erne blev politik næsten udelukkende forstået som påvirkning og fordeling af levestandarderne. Man var enige om, at en snæver økonomisk levestandard ikke var en tilstrækkelig indikator for befolkningens velfærd. Velfærdsstaten måtte også påvirke og sikre en ligelig fordeling af sociale, uddannelsesmæssige og kulturelle goder. Politik blev tænkt "fra oven", fra et styringsperspektiv af de fleste politikere, embedsmænd og samfundsforskere. Befolkningen blev set som nogle passive, isolerede modtagere af offentlige serviceydelser.²¹

I 1970'erne og 80'erne fremkom et nyt begreb, livsform. Det angiver en mere kvalitativ og helhedspræget egen-forståelse af menneskers livssituation end begrebet levestandard, der er mere kvantitativ og individualistisk.²² En gruppe eller klasses livsform er både resultat af deres

materielle situation og deres kulturel-historisk bestemte vaner og værdier. Det indeholder altså både objektive og subjektive elementer og tager udgangspunkt i folks oplevede værdier og hverdagsbegreber om arbejde, fritid og livsperspektiv.

I selve livsformsforståelsen ligger latent et andet politikbegreb. Politik må også forstås “fra neden”, med udgangspunkt i menneskers oplevelse af deres situation. Det er i og ud fra en gruppes livsform, at de politiske problemer opstår og bliver bevidste, og det er herudfra politiske løsninger må tænkes. Politik er i den forstand i højere grad selvforvaltning end det er styring.

Hvor den traditionelle højre-venstre modsætning inden for levevilkårsparadigmet blev opfattet som et spørgsmål om mere eller mindre statsindgreb, så de politiske modsætninger i livsformsparadigmet anderledes ud. Den centrale modsætning kom til at gå imellem en teknokratisk centralstyring og en lokal selvforvaltning. Politik kom til at dreje sig om, hvem der skulle sætte de forskellige typer af rammer for menneskelige livsformer. Skulle de i så vid udstrækning som muligt skabes af de involverede mennesker selv, eller skulle de skabes af centrale bureaukratier.

Det var denne nye opfattelse, man i praksis så formuleret af de nye sociale bevægelser. Og i modsætning til de gamle sociale bevægelser rettede de sig ikke kun imod de etablerede politiske institutioner for at skabe nye rettigheder, men forsøgte også at skabe nye sociokulturelle identiteter, og rum for social aktivitet. Derfor opstod der i tilknytning til disse nye sociale bevægelser i 1970'erne og 1980'erne også en alternativkultur, der forsøgte at praktisere den nye politikforståelse ved at udvikle nye livsformer, der forsøgte at bryde med strukturen og værdierne i den almindelige lønarbejderlivsform.²³

Det skete bl.a. ved forsøg på at forbinde de dele af menneskers liv, som i den almindelige lønarbejderlivsform er adskilte: Arbejde og bopæl, produktion og reproduktion, børn og voksne samt mande- og kvindearbejde. I disse eksperimenter kan man se kimene til nogle nye fremtidige, mere varige livsformer. Og de nye sociale bevægelsers politikforståelse ligger i forlængelse af den klassisk aristoteliske opfattelse. Politik er ikke kun et middel for opnåelsen af nogle andre mål, men også et mål i sig selv, nemlig skabelsen af det gode samfund.

Habermas' traditionsfornyelse: Politik som skabelse af konsensus

Parallelt med denne mere praktiske genopdagelse af nogle glemte dimensioner i politikken skete også en teoretisk genopdagelse. Den tyske filosof og samfundsteoretiker Jürgen Habermas (1929-) har i modsætning til både den liberalistiske og marxistiske politikopfattelse forsøgt at rekonstruere dele af en klassisk politikopfattelse, hvor politik forstås som praksis, som evnen til at enes.²⁴

For Habermas er politik ideelt set ikke et afledt fænomen set i forhold til økonomien, som for liberalister og marxister. I det borgerlige samfunds barndom antog politik karakter af ideologier, der fremlagde forskellige visioner om det gode liv. Der eksisterede en politisk offentlighed, inden for hvilken der udspillede sig en debat om, hvilke normer, man skulle lægge til grund for politikken. Denne politiske offentlighed var med til at definere den politiske dagsorden, sætte nogle rammer for de politiske kompromisser og legitimere de politiske beslutninger. Den demokratiske proces, blandt andet befordret af arbejderbevægelsen og andre sociale bevægelers politiske krav, var ofte i modstrid med det kapitalistiske systems krav, og arbejderbevægelsen blev efterhånden i stand til at skabe en politik, der også gik imod kapitalens kortsigtede interesser.

I det borgerlige samfunds udvikling har politikken imidlertid langsomt skiftet karakter. Der er ifølge Habermas sket en afpolitiseringsproces, ved at politik i stadig højere grad er gået fra at være en form for kommunikativ handling i en offentlighed, hvor det drejer sig om at komme frem til en rationel enighed, til at blive en form for instrumentel handling, der organiserer nogle midler for sikre en økonomisk vækst og fastholde en bestemt magtstruktur.

Når økonomisk vækst og øget forbrug bliver gjort til de overordnede mål i det moderne kapitalistiske samfund, får politikken en ren negativ systemkarakter. Den bliver kun rettet mod fjernelse af dysfunktionaliteter og ubalancer i forhold til de økonomiske processer og får derved en rent teknisk karakter. Politikken mister sin praktiske og moralske karakter. Forskellen mellem praksis og teknik bliver ophævet. Til denne udvikling svarer en ny teknokratisk ideologis fremvækst. Den legitimerer ligesom de gamle ideologier en bestemt klassestruktur, men er ikke knyttet til nogen egentlig social bevægelse og er derfor ikke som de gamle ideologier egnet til at

skabe en politisk mobilisering. Hertil kræves nemlig, at politik ikke blot opfattes som et teknisk anliggende, men også som en demokratisk kommunikationsproces.

Habermas' teorier om politikken i det senkapitalistiske samfund opstod i en periode (1960-70), hvor der var skabt en teknokratisk velfærdskapitalisme, og den traditionelle borgerlige politiske offentlighed var stivnet, samtidig med at nye sociale bevægelser var ved at fødes. Disse bevægelser genoplivede på mange måder den politiske offentlighed, og Habermas kan siges at have leveret elementer til en teoretisk begrundelse for en nye politikforståelse.

For Habermas er politik først og fremmest et sprogligt fænomen, hvor man forsøger at etablere en ideel samtalsituation og stræber efter at opnå en rationel enighed. Habermas er interesseret i at beskrive "ordenes magt" i politikken, og hans bestræbelse kan ses som et forsøg på at institutionalisere "samtalens" magt i politikken. Det ligger i forlængelse af hans ideer om en objektiv "diskursetik" og kan siges at genoplive den klassisk aristoteliske tanke om, at politik må ses som etikkens fortsættelse med andre midler.

Arendts traditionsfornyelse: Politik som evnen til at handle sammen

Den tyske filosof Hannah Arendt (1906-1976), repræsenterer et andet moderne forsøg på formulering af en politisk filosofi, der fokuserer på politikens praksisaspekt. Ligesom Habermas knytter hun an til den aristoteliske opfattelse af politik, som spørgsmålet om at skabe det gode samfund, og er her metodisk inspireret af filosoferne Heidegger og Jaspers.²⁵

Arendt vender sig også imod både den liberalistiske og marxistiske traditions forståelse af politik som en aktivitet, der er sammenvævet og underordnet de økonomiske, produktionsmæssige forhold. For hende er politik en offentlig aktivitet, der har sin egenverdi og autonomi og nærmest må ses som et integreret led i menneskets natur. Hendes politikforståelse udspringer af en skelnen mellem tre grundlæggende menneskelige aktiviteter: "labour", "work" og "action".

"Labour" vedrører den menneskelige aktivitet, der har med tilfredsstillelsen af de biologiske behov at gøre. "Work" drejer sig derimod om menneskets skabende aktivitet i arbejdet. Og i "action"

realiserer mennesket sig selv som et unikt væsen. Politik hører til “action”, idet det er her, at mennesket igennem sine politiske handlinger kan opnå en frihed. Arendts begreber har visse parallelle træk med Habermas’ skelnen mellem instrumentelle og kommunikative handlinger og den aristoteliske sondring mellem poesis og praksis.

Arendt er interessant, fordi hun så markant har fremhævet politikens subjektive skabende aspekt. Hvor magt hos de fleste politologer ses som evnen til at handle, så man kan sætte sine særinteresser igennem over for andres særinteresser, i sidste instans ved truslen om vold, ser Arendt helt anderledes på politisk magt. For hende er det evnen til at handle sammen, at etablere et offentligt politisk rum, og herudfra nogle politiske institutioner, der danner rammer for dette rum. Magt bliver i den forståelse et spørgsmål om skabelse af en kollektiv politisk magt, som ingen enkelt politisk aktør instrumentelt kan bruge, men som alle har del i.²⁶

For Arendt er det derfor udviklingen af det politiske medborgerskab, der er centralt, ligesom det kan siges at have været for Aristoteles. Og i modsætning til den liberale tradition formulerer hun ikke det politiske frihedsproblem negativt, som spørgsmålet om, hvorledes den enkelte borger kan sikre sig statens beskyttelse af sine rettigheder. For Arendt må det politiske frihedsproblem nærmere formuleres som, hvorledes man positivt kan sikre, at borgerne får del i den politiske magt, igennem deltagelse bliver en del af den politiske offentlighed.

Det, der bør ske i det offentlige politiske rum, er ikke blot, at borgernes private interesser eller klasseinteresser afvejes eller underordnes. Igennem den politiske proces af interesseartikulation, diskussion og beslutninger vil der altid skabes noget nyt, en fællesinteresse, der både reflekterer forskellighederne og noget fælles, der binder borgerne sammen. En “fælles vilje” i rousseausk forstand, som individerne skal underordne sig, er en totalitær konstruktion og afvises af Arendt. Men det er igennem politisk handling, at mennesket realiserer dele af sig selv. Således er det for Arendt som for Aristoteles kun i et offentligt politisk rum, at man kan udvikle de klassiske politiske dyder (som mod, moderation og retfærdighed).

Arendt var meget interesseret i revolutionære processer, hvilket bl.a. resulterede i studier af den franske og den amerikanske revolution. Og her skelnede hun mellem frigørelse og skabelse af frihed. Frigørelse fra tidligere autoriteter skaber i sig selv ikke frihed. Den revolutionære

frihedsskabelse sker først, når der skabes et konstitutionelt politisk rum, hvor borgerne gives rum til at handle sammen og i fællesskab. Denne sondring synes meget aktuel i forhold til de østeuropæiske revolutioner. De har været igennem en frigørelse, men den har endnu ikke skabt frihed, fordi det er betydelig sværere at skabe et nyt institutionelt politisk system, der er frihedsskabende.

Nogle elementer i den nye politikopfattelse

I den nye politikopfattelse, der er vokset frem i forbindelse med de nye sociale bevægelser fremkomst, ligger gemt andre opfattelser af magt, interesser, og demokrati og deltagelse end i de dominerende liberalistiske og marxistisk orienterede opfattelser.

Den klassiske politiske liberale opfattelse af magt og frihed er formuleret ud fra en antagelse om en grundkonflikt i samfundet mellem stat og individ, hvor det gjaldt om at sætte grænser for statens magt over for individet og skabe en institutionel struktur i staten, så der kunne etableres en magtkontrol og magtbalance. Frihed forstås her først og fremmest negativt, som et spørgsmål om at sætte grænser for statsindgreb.

Senere liberalister har imidlertid ikke alene været optaget af magtproblematikken i forhold til staten, men også i forhold til den magt individer og organisationer har i forhold til hinanden. Og her har man været inspireret af den økonomiske liberalismes individualistiske aktørperspektiv. Her opfattes magt som en aktørs "aktørs (individs eller organisations) evne til at få en anden aktør til at handle anderledes end han ellers ville have gjort. Det vil sige evnen til at sætte sine særinteresser igennem overfor en anden aktørs særinteresser.

Marx brød med det individuelle aktørperspektiv og formulerede en klassestruktur-synsvinkel i synet på magt og interesser. Magt blev primært forstået som et strukturelt forhold mellem klasser, som deres evne til at bevare eller afskaffe over/underordningsforholdene mellem klasserne. Derfor kan magt i den forståelse ses som klassernes muligheder for at realisere deres interesser, hvor interesser både anses for at have en subjektiv og en objektiv dimension, have karakter af oplevede og samfundsbestemte interesser.²⁷ Men selvom magt i en marxistisk forståelse blev formuleret som et spørgsmål om klassemagt, er grundforståelsen den samme som i det individualistiske liberalistiske

magtbegreb, nemlig evnen til at skabe eller bruge adfærden hos andre til at forfølge sine egne interesser. For Marx havde arbejderklassen imidlertid ingen særinteresser. På lang sigt var de sammenfaldende med hele menneskehedens interesser.

Over for disse magtbegreber har de nye sociale bevægelser fremdraget en helt anden side af magten. Det er blevet kaldt synergetisk magt.²⁸ Den kan defineres som et individs eller gruppes evne til at få andre til handle således, at de bliver bedre i stand til at forfølge deres egne interesser samtidig med, at alles interesser bliver udviklet og varetaget. I dette nye begreb for synergetisk magt ligger et andet menneskebillede end det traditionelle, der ser mennesket som egoistisk og selvcentreret. Mennesket er også aktiv og selvoverskridende.

Mennesker kan påvirke andre til bedre at se deres egne interesser og skabe fælles kollektive muligheder for, at man sammen kan få øget selvtilid. Magt er her ensbetydende med myndiggørelse og skal ikke ses som et nul-sums-spil, men et plus-sums-spil, idet magt over andre i en sådan forståelse kommer til at betyde en kollektiv energitilførsel. Det er ikke mærkeligt, at det er i de nye sociale bevægelser, man har genopdaget denne form for magt. Her har man erfaret på egen krop, hvorledes man har kunnet skabe en kollektiv magt igennem fælles handlen, en synergetisk påvirkning.

Den norske retssociolog Thomas Mathiesen (1933-2021)²⁹ har om de nye sociale bevægelsers aktiviteter brugt begrebet modmagt. Han advarer imod kun at se magten ud fra et materialistisk-strukturalistisk perspektiv. I denne endimensionale opfattelse af magten findes normalt kun magt og afmagt. Magten hviler på afmagten og omvendt. Men en sådan opfattelse er farlig, fordi den kan være med til at fastholde de magtesløse i deres afmagt. Afmagten er en situation, hvor man ikke har nogle midler og muligheder for at ændre sin situation.

Her er der behov for en forestilling, et begreb Mathiesen kalder modmagt, som defineres som den proces, det er at komme ud af afmagten. Modmagt starter med, at man ser og får muligheder for at ændre sin situation og modsætte sig andres magtudøvelse. Det er det, der sker igennem en myndiggørelsesproces, der ofte sker igennem kollektiv handlen. Derfor er modmagtsbegrebet et andet udtryk for, hvorledes synergetisk magt fungerer.

I den nye politikopfattelse ligger også gemt en særlig opfattelse af demokrati. Den dominerende liberalistisk opfattelse af demokratiet er “den konkurrencedemokratiske opfattelse”, hvor en økonomisk forståelsesfigur ligger til grund.³⁰ Ifølge den opfattelse ses demokratiet kun som en politisk metode, et middel til at træffe politiske beslutninger igennem nogle politiske elitors konkurrence om folkets stemmer. Politik drejer sig kun om at deltage i valg af politikere og ikke om anden inddragelse i de politiske beslutningsprocesser. Den politiske deltagelse bliver rent instrumentel, sigtende imod at udvælge nogle politiske ledere, der mere professionelt tager sig af det politiske arbejde. Ifølge nogle af konkurrencedemokratiets teoretikere kan en for stor deltagelse og aktivitet ligefrem ses som værende farlig for et demokratisk samfund. Den politiske passivitet og apati kan nemlig også ses som havende en positiv funktion. Den virker både som filter og regulator i den politiske proces og som værende udtryk for en passiv tilslutning.

Den nye politikopfattelse knytter an til den ældre deltagelsesdemokratiske tradition, hvor demokratiet bliver set som et styre, hvor så mange borgere som muligt deltager i de forskellige politiske beslutninger. Deltagelse gælder ikke alene snævre politiske valg, men gælder samfundsaktiviteter på mange planer. Deltagelse i den politiske beslutningsproces ses heller ikke kun som værende af instrumentel karakter, men også som havende et mål i sig selv, en opdragende og udviklende funktion for de enkelte mennesker.

I forståelsen af hvad deltagelse er ligger gemt et bestemt syn på interesser og magt. I begrebet at deltage ligger noget dobbelt, dels at tage del i noget (“to take part”) og dels at dele noget (“to share”).³¹ Det kan forstås som en proces, hvor man til den politiske proces kommer med et partisk engagement (nogle særinteresser) og samtidig i den politiske proces tager del i skabelsen af en fælles beslutning og handling (skabelsen af nogle fællesinteresser).

Deltagelse bliver et modsætningsfyldt dialektisk begreb, der angiver sammenfletningen af det personlige, subjektive med det objektive, angiver spændingen mellem særinteresser og dannelsen af nogle fællesinteresser. I denne opfattelse af demokratiet findes altså en form for konsensusopfattelse, idet man antager, at der igennem diskussion kan formuleres nogle fællesinteresser, hvorimod man i konkurrencedemokratiet mere hælder til en konfliktopfattelse, så konflikter mellem særinteresserne i den politiske proces alene afgøres igennem valg og

afstemninger efter flertalsprincippet.³² Samtale og diskussion regnes der ikke med som hos Habermas.

Den integrative politiks betydning i det postindustrielle samfund

Politik er en samfundsmæssig aktivitet med flere dimensioner, der er blevet historisk udviklet og selvstændiggjort. Og som indledningsvis antydet har opfattelsen af, hvad politik er, i høj grad været bestemt af hvilke fundamentale problemer og modsætninger, der har eksisteret i en bestemt epoke.

Når Machiavelli og Hobbes står som de filosoffer, der mest rendyrket har formuleret politikens magt- og tvangsaspekt, hænger det sammen med, at de levede på et tidspunkt, hvor de oplevede, hvad der skete, når politiske systemer er ved at bryde sammen, og helt nye står foran dannelse. Her er der ofte en tæt sammenhæng mellem politik og direkte voldsanvendelse (krig). Den politiske magtkamp tilspidnes og drejer sig om at skabe en fundamental orden, som grundlag for et nyt politisk system. Det er både Machiavellis og Hobbes påstand, at skabelsen af en suveræn magt må gå forud for enhver etisk betragtning, hvorved det aristoteliske integrationsaspekt bliver fortrængt.

Og endnu i det unge liberale borgerlige samfund var magtaspektet central for den politiske liberalisme. Men nu anderledes formuleret, ikke som et spørgsmål om, hvorledes man skaber magt og opretholder en orden, men som et spørgsmål om begrænsning af statens magt, som en sikring af individets rettigheder i forhold til den nye stat.

Da det borgerlige samfund var konsolideret trådte det fundamentale magt- og tvangsaspekt i baggrunden, og politik blev både i en liberalistisk og en socialistisk udgave først og fremmest forstået ud fra en interessesynsvinkel som et spørgsmål om erhvervelse og forvaltning af magt for at opnå økonomisk vækst i samfundet og fordele denne væksts resultater. Her er det politikens bytteaspekt, der er kommet i fokus. Den amerikanske politolog David Eastons (1917-2014)³³ meget udbredte definition af politik som den autoritative fordeling af værdier for et samfund, der skulle være en generel ahistorisk definition, er typisk for industrisamfundets politikforståelse, idet den netop fokuserer på interessemodsatningen omkring værdifordelingen.

I de sidste 20 år er det tidligere undertrykte integrationsaspekt ved politikken blevet genopdaget dels af de nye sociale bevægelser og dels af teoretikere som Jürgen Habermas og Hannah Arendt. Politik er også en særlig sfære, der er selvstændig i forhold til økonomien, og som består af sprog og handlinger, hvor mennesker har mulighed for at overskride deres isolerede subjektstatus og komme til bevidsthed om deres objektive fællesinteresser. Det er et mere dynamisk subjektorienteret perspektiv “fra neden” set i forhold til det dominerende interesseorienterede objektive.

Dette aspekt af den politiske virksomhed er tidligere blevet formuleret bl.a. af enkelte kritiske marxister, liberale demokratiteoretikere med rod i John Stuart Mills tanker og i den republikanske medborgerskabstradition.³⁴

Og det er også typisk, at disse traditioner i øjeblikket oplever noget af en renæssance i Amerika. Her bruger man fællesbegrebet “communitarian” for den strømning, der lægger vægt på at se politik ud fra det civile samfunds perspektiv, og hvor man især retter en kritik mod den individualistiske, liberalistiske samfunds- og politikopfattelse.³⁵

Det er min vurdering, at dette aspekt af politikken i de kommende år vil have mulighederne for at blive styrket i takt med, at vi bevæger os imod et informationssamfund. Selvom markedet for øjeblikket synes at styrkes som samfundsmæssig koordinationsfaktor, har det nogle klare grænser. Bytteprincippet har vist sig at være et meget effektivt koordinationsprincip i dele af økonomien, men har også sine indbyggede svagheder. Det er “tyndt”, i den forstand at det let skaber fremmedgørelse og mangel på fællesskab. Det samme gælder central tvangsmæssig styring. Disse to principper vil aldrig kunne fungere, uden at de er forankret i nogle bredere samfundsmæssige normer og strukturer i det civile samfund.

Politik bliver i vores typer af samfund i fremtiden tvunget til at blive samfundsmæssig selvforvaltning, fordi grænserne for koordinering via bytte og tvang melder sig, samtidig med at befolkningens faktiske ressourcer, muligheder og lyst til selvforvaltning stiger. Selvom politikens byttemæssige aspekt har været fremtrædende i det stabile borgerlige samfund, har mange politiske teoretikere alligevel anset det tvangsmæssige, som det fundamentale og

konstituerende ved politik. Og man har overset og undertrykt politikens integrative aspekt i det industrielle samfund. I sidste instans mente man, at al politik byggede på staternes legitime vold.

For det fremtidige informationssamfund vil det være vigtigt at opstille en utopi, der vender denne rangorden på hovedet. Der må gøres op med den vækst- og magtideologi, der ligger gemt i industrisamfundets dominerende politikopfattelser, og det integrative systems værdier må gøres til de højeste værdier i utopien. Det er en humanistisk utopi med en kærlighedsmålsætning som højeste værdi. Først i en sådan forståelse vil økonomisk vækst og politisk styring gå fra at være det den danske filosof Poul Bjerre (1924-1997) har kaldt, maksimeringsidealer til optimeringsideal.³⁶

Historisk mener den amerikanske økonom og polyhistor Kenneth Boulding (1910-1993),³⁷ at man kan se en tendens til, at tvangssystemet delvis er blevet afløst af byttesystemet, der igen delvis bliver afløst af det integrative system. Men nogen historisk lovmæssighed er der ikke tale om, og vi vil antagelig altid skulle leve med en kombination af alle tre systemer, også i et fremtidigt informationssamfund. Her vil behovet og mulighederne for en opprioritering af det integrative system blot være til stede.

Opgør med en dualistisk politikforståelse

De sidste 100 års samfundskritik har i meget høj grad rettet sig imod, at stadig flere menneskelige handlinger har fået en fremmedgjort instrumentel karakter, at menneskelig praksis er blevet fortrængt i samfundsmæssige sammenhænge. Hvor den dominerende politikopfattelse ensidigt ser politik i en mål-middel sammenhæng (som en poesis-aktivitet), synes den samfundskritiske tradition næsten lige så ensidigt at se politik som et mål i sig selv (som en praksis-aktivitet). En sådan skarp aristotelisk dualisme syntes imidlertid ikke at være særlig hensigtsmæssig hverken erkendelsesmæssigt eller politisk. Målet må være at overskride dualismen, og forsøge at finde synteser, der respekterer modsætninger.

Den ungarske sociolog og filosof Gyorgy Markus (1934-2016) har advaret imod en forsat ukritisk dualistisk brug af de aristoteliske begreber i samfundskritikken.³⁸ Ingen menneskelige handlinger kan entydigt placeres i disse kategorier og falder heller ikke i et naturligt hierarki, som Aristoteles

syntes at mene. Det samme fremfører den norsk-amerikanske sociolog William Lafferty (1939-).³⁹ Det karakteristiske for politiske handlinger er netop, at de både er instrumentelle og ekspressive. De er udover at være instrumentelle handlinger, subjektive manifestationer, sproglige interaktioner og socialt skabende handlinger. Kun ved at fastholde et syn på menneskelige handlinger, der både har sans for helheden og det potentielt modsætningsfyldte, kan man undgå dualismens jerngreb.

I en samfundsmæssig situation, hvor den instrumentelle fornuft både teoretisk og praktisk dominerer, er det i sig selv centralt at fremhæve de oversete og undertrykte aspekter af politiske handlinger. Men det bør selvfølgelig ikke føre til, at man undervurderer, at menneskelige handlinger også er instrumentelle. En ensidighed ophæves ikke ved, at man absolutterer de glemte dimensioner.

Politik er også formålsrational handlen med motiver og mål og ledet af social-økonomiske interesser som led i en kamp om magten. Men det er ikke en tilstrækkelig forståelse af politiske fænomener, og bliver det stadig mindre i det informationssamfund, vi er på vej ind i. Det er også udtryk for individuel identitet og skabelse af en intersubjektiv delt livsverden og et politisk fællesskab, således som både Arendt og Habermas gør opmærksom på. De sidste aspekter af politikken er faktisk grundlæggende for de instrumentelle træk. Og kun ved en bevidstgørelse af betydningen af disse træk, vil de instrumentelle træk få en mere naturlig plads.

Noter

1. Boulding, 1978
2. Aristoteles, 1946
3. Larsson, 1966
4. Habermas, 1981 a
5. Machiavelli, 1962
6. Skirbekk, 1976
7. Larsen og Thyssen, 1981
8. Skirbekk, 1976
9. Habermas, 1975
10. Skirbekk, 1976

11. Macperson, 1962 og 1980
12. Elster, 1986, Berg, 1984
13. Lewin, 1988
14. Marx, 1965 s. 161
15. ibid. s. 180
16. Gouldner, 1980
17. Levine, 1988
18. Raschke, 1980 og 1980 a
19. Torpe, 1990
20. Raschke, 1980
21. Hansen, 1980
22. Højrup, 1983
23. Hegland, 1986, Ole Michael Jensen, 1986
24. Habermas, 1969 og 1981
25. Arendt, 1971 Parakh, 1979 og 1981
26. Arendt, 1969
27. Balbus, 1971, Arnfred, 1978
28. Craig, 1979
29. Mathiesen, 1982
30. Damgaard, 1980
31. Berger, 1983
32. Mansbridge, 1980
33. Easton, 1966
34. Held, 1987
35. Walzer, 1990, Mansbridge, 1990
36. Bjerre, 1988
37. Boulding, 1978
38. Markus, 1986
39. Lafferty, 1983

Litteraturliste

Arendt, Hannah (1969), *Om vold*, Forlaget Notabene, København.

Aristoteles' statslære (1946), Oversat af William Norvin og Peter Fuglsang, København, Gyldendal.

Arnfred, Niels, Anders Kjellberg, Britta Malmgren (1981), *Stat og klasser under kapitalismen*. Udvidet og omarbejdet udgave, København, Finn Blytmanns Forlag.

Balbus, Isaac D. (1971), *The Concept of Interest in Pluralist and Marxian Analysis*, *Politics and Society*, February.

Berg, Elias (1984), *Den ekonomiska människan i politiken*, Häften för Kritiska Studier, nr. 3.

Berger, Johannes (1983), *Anmeldelse af Jürgen Habermas, Theorien des kommunikativen Handels*. Telos no. 57.

Bjerre, Poul (1988). *Opbrud. Utopisk humanisme*, København. Gyldendal.

Boulding, Kenneth, (1978), *Ecodynamics, A New Theory of Societal Evolution*, London, Sage.

Craig, James, and Marguerite (1979), *Syntegic Power, Beyond Domination, Beyond Permissiveness*, 2ed, Berkeley, ProActive Press.

Damgaard, Erik (red.) (1980), *Folkets veje i dansk politik*, København, Shultz.

Easton, David (1966), *The Political System, An Inquiry into the state of Political Science*, New York, Alfred A, Knopf.

Elster, Jon (1986), *The market and the forum; Three varieties of Political theory*, *Foundations of Social Choice theory* ed. Jon Elster and Aanmund Hejlland, Cambridge University Press.

Gouldner, Alvin W. (1980), *The Two Marxisms. Contradictions and Anomalies in the Development of theory*, New York, The Seabury Press.

Habermas, Jürgen (1969), Vitenskap som ideologi, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.

Habermas, Jürgen (1975) Borgerlig offentlighed. Hen mod en teori om det borgerlige samfund. Fremad.

Habermas, Jürgen (1981), Theorien des kommunikativen Handels. Bd. I og II. Frankfurt a.M.

Habermas, Jürgen (1981a), Teorier om samfund og sprog, Artikler 1961-76, Gyldendals sprogbibliotek.

Hansen, Erik Jørgen (1980), Levevilkår i velfærdsstaten, Socialforskningsinstituttets pjece nr. 9, København, Teknisk Forlag.

Hegland, Tore Jacob og Per Nørrung (1986), Danska livsformeksperiment i Friberg/Galtung, Alternativen, Stockholm, Akademilitteratur.

Held, David (1987), Models of Democracy, Cambridge, Polity Press.

Højrup, Thomas (1983), Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering, Institut for Europæisk Folkelivsforskning, Statens Byggeforskningsinstitut.

Jensen, Ole Michael (1986), Traditionelle kontra visonære lokalsamfund, Grus nr. 19.

Lafferty, William (1983), Deltakelse og demokrati, i Deltakerdemokratiet red. Trond Bergh, Oslo, Universitetsforlaget.

Larsen, Mihail og Ole Thyssen (1981), Den frie tanke - en grundbog i filosofi, København, Gyldendal.

Larsson, Reidar (1966), Politiska ideologier, En antologi, Stockholm, Almqvist & Wiksell.

Levine, Norman (1988), Toward the Repotentialization of a Marxist theory of Politics. *Praxis International* 8:2 July.

Lewin, Leif (1988), Utilitarianism and rational choice, *European Journal of Political Research*, vol. 16.

Machiavelli, Niccolo, (1962), *Fyrsten*, Borgen.

Macpherson, C.B. (1962), *The Political Theory of Possesive Individualisme, Hobbes to Locke*, Oxford, Oxford University Press.

Macpherson, C.B. (1980), *Pluralism, Individualism and Participation, Economy, and Industrial Democracy* vol. 1.

Mansbridge, Jane J. (1980), *Beyond Adversary Democracy*, New York, Basic Books.

Mansbridge, Jane J (1990), Self-Interest in Political life, *Political Theory*, vol. 18, nr. 1.

Markus, Gyorgy (1986), *Praxis and Poiesis, Beyond the Dichotomy*, Thesis Eleven no. 15.

Marx, Karl (1965), *Økonomi og filosofi*, Udvalg af Marx' ungdomsskrifter ved Villy Sørensen, København, Gyldendal.

Mathiesen, Thomas (1982), *Makt og Motmakt*, Pax, Oslo.

Raschke, Joachim (1980), *Politischen Paradigmenwandel in den westlichen Demokratien, Politikfeld-Analysen 1979*, Westdeutschen Verlag.

Raschke, Joachim (1980 a), *Politik und Wertwandel in Westlichen Demokratien*, *Aus Politik und Zeitgeschichte* no. 36, p. 23-45.

Skirbekk, Gunnar (1976), Politisk filosofi, Innføring i filosofihistorie med særlig vekt på politisk teori, Bind 1 og 2, 2, udg, Universitetsforlaget, Oslo.

Torpe, Lars (1990), Det demokratiske medborgerskab, Fornyelse af en tradition, Arbejdstekst. Udgivet af Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, AUC.

Walzer, Michael (1990), The Communitarian Critique of Liberalism, Political Theory vol 18, nr. 1.